

Magdalena Tkacz

"Handbook of classical rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C-A.D 400", Stanley E. Porter (red.), Leiden 1997 : [recenzja]

Collectanea Theologica 71/1, 223-227

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Książka ma wiele zalet. Na wysoką ocenę zasługuje umiejętność syntetycznego i klarownego ujmowania trudnych zagadnień. Autor dobrze zna dorobek współczesnej egzegezy i historii ST oraz ma łatwość jego kojarzenia, przedstawiania i oceniania. Nawiązując do najnowszych trendów, proponuje nowe widzenie kwestii, co do których nadal panują utarte przez wieki przekonania. Nowością jest nacisk na długotrwałe rozdwojenie Izraela, mające dawną genezę, sięgającą okresu przed politycznym i religijnym podziałem monarchii, który dokonał się ok. 930 r. przed Chr. Jednak J.R. Linville nie wyolbrzymia tego rozdwojenia. Widzi je jako (w znacznym stopniu) zrozumiałe i usprawiedliwione zróżnicowanie oraz skutek wewnętrznych napięć i rywalizacji. W konkluzji autor napisał, że Księgi Królewskie „potwierdzają, że mimo wzajemnej rywalizacji Izrael i Juda były w ciągu dziejów zjednoczone” (s. 301). Paradoks polegał na tym, że wbrew różnym konfliktom ani Izrael ani Juda nie mogły przetrwać i obejść się bez siebie. Monografia, napisana piękną angielszczyzną oraz zaopatrzona w solidną bibliografię, a także w indeks miejsc biblijnych i indeks autorów, stanowi interesujący i ważny przyczynek do nowego odczytywania deuteronomicznego dzieła historycznego, a zarazem do nowego ujmowania historii biblijnego Izraela.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Stanley E. PORTER (red.), *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C – A.D 400*, Brill, Leiden – New York – Köln 1997, ss. 901.

W ostatnich dziesięcioleciach, można zaobserwować swoisty renesans w badaniach nad retoryką. Ukazują się liczne prace, prezentujące nowe spojrzenie na rozwój retoryki od starożytności aż po czasy współczesne. Wśród najnowszych publikacji na szczególną uwagę zasługuje *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C – A.D. 400*, praca zbiorowa pod redakcją Stanleya E. Portera. Pojawienie się tego niezwykle obszernego tomu (901 s.) w ofercie prestiżowego holenderskiego wydawnictwa Brill odbiło się szerokim echem w środowisku badaczy retoryki na całym świecie. Jest to bowiem pierwsza tej objętości i tego typu publikacja na świecie, stanowiąca próbę pełnego, syntetycznego przedstawienia problematyki z zakresu retoryki hellenistycznej. Co więcej, zawiera ona osobną część (ponad 330 s.) poświęconą retoryce w Nowym Testamencie i apokryfach.

Wśród autorów, którzy tę pozycję współtworzyli, znajdują się najlepsi na świecie znawcy i badacze retoryki; wystarczy tylko wymienić George’a Kennedy’ego, Malcolma Heatha, Dirka Schenkevelda czy Stanleya E. Portera. Bardzo szerokie,

co zasługuje na szczególną uwagę, są cezury, które autorzy wyznaczyli retoryce hellenistycznej: obejmują one niemal siedemset lat. Rozszerzając granice czasowe retoryki hellenistycznej, twórcy omawianej pracy nawiązali do epoki klasycznej w retoryce oraz pokazali ewolucję ujęć wielu problemów z zakresu retoryki od wczesnej starożytności aż po epokę Bizancjum. Tę publikację można by przyrównać jedynie do monumentalnego dzieła Heinricha Lausberga *Handbuch der Literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, München 1973 (opublikowanego w 1998 nakładem wydawnictwa Brill w tłumaczeniu angielskim pod tytułem *Handbook of Literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*), do którego nawiązuje ona zarówno tytułem (zakwalifikowanie pozycji jako *handbook*) jak i objętością oraz przedmiotem badań.

Warto na wstępie przytoczyć słowa, które redaktor recenzowanego tomu umieszcza we wprowadzeniu (*Introduction*, str. xiii): „This volume does not require much introduction (...) This volume provides a comprehensive and wide-ranging introduction to classical rhetoric as it was practised in the Hellenistic period (330 B.C.-A.D. 400)”. W istocie, omawiana publikacja doskonale realizuje ten zamierzony przez autorów cel i stanowi niezwykle cenne dla badań retoryki hellenistycznej źródło.

Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period 330 B.C.-A.D 400 składa się z trzech części: *Rhetoric Defined* (s. 1-157); *Rhetoric in Practice* (s. 171-504); *Individual Writers and the Rhetorical Tradition* (s. 507-828). Należy od razu zaznaczyć, że każdy z rozdziałów wchodzących w skład poszczególnych części tomu, jest opatrzone bardzo obszerną bibliografią, uwzględniającą znakomitą większość najnowszych opracowań z zakresu omawianej w danym rozdziale problematyki.

Część pierwszą rozpoczynają dwa artykuły George’a A. Kennedy’ego: *Historical Survey of Rhetoric* i *Genres of Rhetoric*, będące swoistą syntezą dotychczasowych osiągnięć badawczych w tej dziedzinie i jednocześnie wprowadzeniem do dalszych, bardziej szczegółowych rozważań. Kolejny artykuł, *Arrangement*, autorstwa Wilhelma Wullnera obejmuje ogromny zakres problematyki, prezentowanej chronologicznie począwszy od Homera do epoki późnego cesarstwa. Pewne zastrzeżenia budzi umieszczenie omawianego rozdziału przed następnym, zatytułowanym *Invention*. Taki szyk nie ma żadnego uzasadnienia merytorycznego, zwłaszcza iż w sposób oczywisty, zarówno w teorii retoryki, jak i, konsekwentnie, w literaturze przedmiotu, *inventio* poprzedza *dispositio*.

Rozdział o *inventio*, autorstwa najlepszego w chwili obecnej na świecie specjalisty w tej dziedzinie – Malcolma Heatha, twórczo ujmujący problemy tej części retoryki, jaką jest wynajdywanie i klasyfikowanie materiału do mowy, doskonały metodologicznie i niecodziennie skonstruowany nie ma sobie równych w literaturze przedmiotu.

Kolejny rozdział nosi tytuł *Style* i jest autorstwa Galena Rowe. Jest to bardzo zwięzłe ujęcie zagadnień stylistyki greckiej i łacińskiej, choć pewne zastrzeżenia może budzić skrótowość potraktowania problematyki periodu i rytmiki prozy.

Część pierwszą zamyka krótki rozdział *Delivery and Memory*. Ponownie trzeba zauważyć, że prezentowanie *actio* przed *memoria* stoi w sprzeczności z tradycyjną kolejnością części retoryki.

Część druga omawianej pozycji – *Rhetoric in Practice* – koncentruje się na zagadnieniach praktycznego zastosowania reguł retoryki. Na tę część publikacji składają się artykuły, omawiające związki poszczególnych rodzajów i gatunków literackich z retoryką, kolejno: Jeffrey T. Reed, *The Epistle*; Dirk M. Schenkeveld, *Philosophical Prose*; Stefan Rebenich, *Historical Prose*; Ruth Webb, *Poetry and Rhetoric*; Richard Burridge, *Biography*; D.H. Berry i Malcolm Heath, *Oratory and Declamation*; Folker Siegert, *Homily and Panegyric Sermon*; Ronald F. Hock, *Rhetoric of Romance*; Jonathan M. Knight, *Apocalyptic and Prophetic Literature*; Ruth Scodel, *Drama and Rhetoric*.

Istotny jest również fakt, że druga część tej publikacji stanowi jedno z niewielu w literaturze przedmiotu opracowań poświęconych znaczeniu retoryki dla konstruowania różnego typu tekstów oraz ogromnej roli, jaką pełni ona, jako zbiór zasad kierujących komunikacją, we wszystkich gatunkach literackich.

W tej części najbardziej interesujący, zwłaszcza dla badaczy retoryki w tekstach żydowskich i chrześcijańskich, zdaje się artykuł Folkera Siegerta *Homily and Panegyric Sermon*, zarówno ze względu na konstrukcję, jak i metodologię autora. Siegert nie próbuje bowiem ilustrować tekstów chrześcijańskich żydowskimi i *vice versa*, ale analizuje je osobno, próbując odnaleźć w nich załączki teorii sztuki głoszenia kazań. Na uwagę zasługuje również zwięzła prezentacja tekstów o charakterze apokaliptycznym i profetycznym, autorstwa Jonathana Knighta, pokazująca wykorzystanie i znaczenie elementów retoryki w tego typu piśmiennictwie.

Za najbardziej oryginalną część pracy należy uznać część trzecią: *Individual Writers and The Rhetorical Tradition*. Ponad trzystustronicowa część prezentuje niezwykle bogactwo tematyczne i problemowe oraz oferuje badaczom zainteresowanym tradycją judeochrześcijańską ogromny zasób ciekawego materiału. Składają się na nią rozdziały: Richard Burridge, *The Gospels and Acts*; Stanley E. Porter, *Paul of Tarsus and His Letters*; Lauri Thuren, *The General New Testament Writings*; Dennis L. Stamps, *The Johannine Writings*; Wolfram Kinzig, *The Greek Christian Writers*; Philip E. Satterthwaite, *The Latin Church Fathers*; Thomas M. Conley, *Philo of Alexandria*; Hubert M. Martin jr., *Plutarch*; Donna R. Runnals, *The Rhetoric of Josephus*; Ronald F. Hock, *Cynics and Rhetoric*; John A.L. Lee, *Greek Translations of the Old Testament*; Kevin H. Lee, *Latin Translations of the Old Testament*; Richard I.

Pervo, *Rhetoric in the Christian Apocrypha*; Edwin A. Judge, *The Rhetoric of Inscriptions*.

Poszczególne rozdziały, opatrzone, podobnie jak artykuły w części pierwszej i drugiej, bardzo obszerną bibliografią (rozd. Wolframa Kinziga – ok. 400 pozycji), stanowią cenną analizę specyfiki użycia elementów retoryki klasycznej w tekstach Nowego Testamentu. Najistotniejszymi pytaniami, na które szczegółowo odpowiada trzecia część omawianego tomu są: w jakim stopniu tradycja retoryki klasycznej wpłynęła na poszczególnych autorów żydowskich i chrześcijańskich oraz w jaki sposób wykorzystują oni dorobek autorów pogańskich w zakresie retoryki.

Część trzecia dostarcza wiele materiału dotyczącego analizy retorycznej różnorodnych tekstów oraz tego, co w literaturze przedmiotu nosi nazwę *rhetorical criticism* i zastosowania reguł tego typu krytyki do tekstów biblijnych i patrystycznych. Omawiana część proponuje też nowe spojrzenie na zagadnienia konstrukcji tekstów Nowego Testamentu i piśmiennictwa łacińskich Ojców Kościoła oraz doskonale ilustruje problem, do jakiego stopnia autorzy chrześcijańscy są przez swoje wykształcenie uzależnieni od tradycji pogańskiej i jakie są tego bezpośrednie skutki w konkretnych tekstach.

Niezwykle ciekawe i bardzo wartościowe jest studium Stanley a E. Portera (redaktora całego tomu), poświęcone Listom św. Pawła. Artykuł otwiera obszerne wprowadzenie poświęcone osobie św. Pawła oraz wynikom dotychczasowych badań nad jego wykształceniem z zakresu retoryki, jakie mógł posiadać. Następnie Porter dokonuje syntezy współczesnych badań nad retoryką w Listach św. Pawła, zestawia analizy poszczególnych listów przy użyciu kategorii retoryki klasycznej i osiąga zaskakujące rezultaty. Porter wykazuje również zasadność stosowania kryteriów retoryki antycznej do badań nad tekstami Nowego Testamentu.

Rozdział o greckich i łacińskich przekładach tekstów Starego Testamentu (s. 776-801) stanowi doskonałe źródło informacji dla tych, którzy interesują się transmisją tekstu w świecie starożytnym. Podobnie, na baczność uwagę zasługuje artykuł Richarda Pervo *Rhetoric in the Christian Apocrypha*. Tego typu szczegółowe ujęcia zagadnień retoryki są rzadkością w pracach badawczych.

Trzeba podkreślić, iż trzecia część tego dzieła stanowi pierwsze, niemal encyklopedyczne ujęcie zagadnień retoryki w pismach chrześcijańskich i wypełnia ogromną lukę w zakresie tego typu publikacji, choć literatura poświęcona retoryce w poszczególnych tekstach nie jest wcale aż tak skąpa. Oto, co mówi o tym sam redaktor Stanley Porter: „Although there has been an increased interest in rhetoric as evidenced in a multitude of recent publications, New Testament scholars have not had a handbook that introduces the categories of rhetoric in terms of their literature. This volume should provide a standard reference work for this large (and growing) group

of New Testament scholars. It must be noted, that important caveats regarding the use of rhetoric to study the New Testament are registered in this volume.”

Dzieło wieńczy siedemdziesięciostronicowy indeks: autorzy antyczni i chrześcijańscy – 42 strony; księgi biblijne (wraz z apokryfami i pseudoepigrafami) – 11 stron, autorzy współcześni – 17 stron.

Podsumowując, należy jeszcze raz podkreślić, że *Handbook of Classical Rhetoric in the Hellenistic Period* stanowi niezwykle cenną pomoc dla badaczy retoryki hellenistycznej oraz wszystkich, zajmujących się studiami nad retoryką w Nowym Testamencie. Jest to pierwsza próba pełnego przedstawienia zagadnień retoryki hellenistycznej, zbiór artykułów bardzo wartościowych i oryginalnych, rzucających nowe światło na problematykę retoryki i analizy retorycznej, źródło wielu ciekawych ujęć i spojrzeń na retorykę, które mogą dostarczyć licznych cennych refleksji natury naukowej. Ukazanie się tej pozycji wydawniczej jest niewątpliwie sukcesem na skalę międzynarodową. Autorzy doskonale rozumieli potrzebę tworzenia syntetycznych ujęć w badaniach nad retoryką oraz konieczność publikowania prac podsumowujących dotychczasowy dorobek w dziedzinie retoryki, zawierających jak najnowszą bibliografię.

Ta obszerna praca, bardzo wysokiej jakości merytorycznej oraz niezwykle starannie wydana (niemal zupełnie bez błędów drukarskich i usterek edytorskich) zasługuje na najwyższe uznanie. Zajmuje ona szczególne miejsce wśród najnowszych opracowań dotyczących retoryki, a jej przekład na język polski wypełniłby wielką lukę w literaturze przedmiotu.

Magdalena Tkacz, Warszawa

Małgorzata STOPIKOWSKA, *Rodzina polska na zestaniu w ZSRR. Studium pedagogiczne*, Towarzystwo Naukowe Polska-Wschód, Warszawa 2000, ss. 106.

Książka dr Małgorzaty Stopikowskiej traktuje o wschodnich losach Polaków w bardzo niecodziennym ujęciu. Dotąd bowiem wieloletnia luka w wiedzy na temat mrocznej gehenny narodowej wypełniana była generalnie materiałem wspomnieniowym, dawkami archiwaliów z częściowo udostępnionych zbiorów na terenie byłego ZSRR, opracowaniami historycznymi. Natomiast, jak świadczy tytuł książki, intencją autorki było prześledzenie tych wydarzeń jakby „pod lupą”, docierając do podstawowej komórki społeczeństwa – rodziny.

Wartości religijne i narodowe bowiem, które pozwoliły przetrwać duchowi narodowemu w specjalnie spreparowanych warunkach, mających służyć jego zagładzie, przechowywane i pielęgnowane były w rodzinach zesłańców polskich. Uderzającą cechą omawianej pozycji jest niezwykła precyzyjność i ścisłość, co nie tak